

HET OMARMEN VAN PUBLIEKE KWESTIES

De overlevingskunst van het opbouwwerk in de jaren 90

Jeroen Gradener en Marcel Spierts

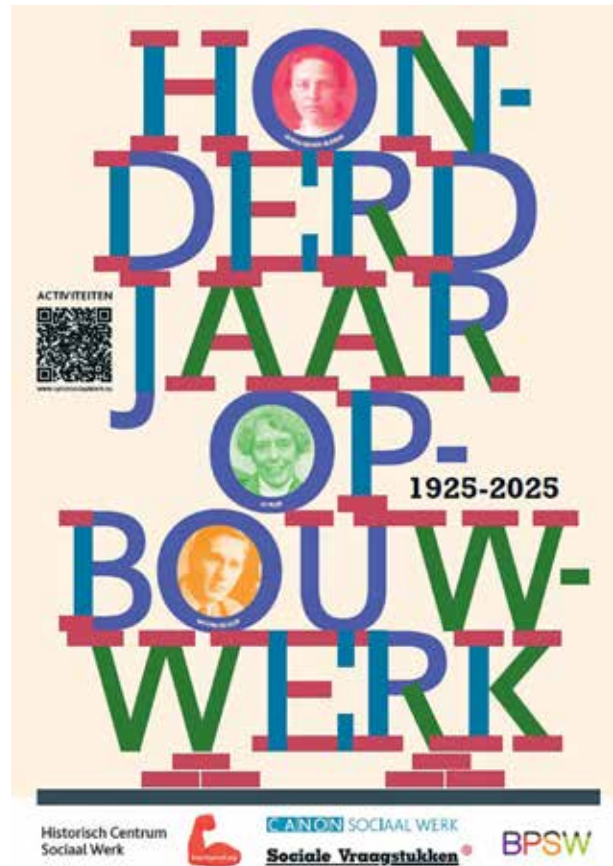
In 2025 bestaat het opbouwwerk in Nederland 100 jaar. Een eeuw waarin het vak veel ups en downs heeft gekend en aan wisselende waardering onderhevig is geweest. Opbouwwerkers proberen de bevolking bij de organisatie van het maatschappelijk leven te betrekken en groepen bewoners aan te zetten tot zelforganisatie. Een constante in al die jaren is ook de beleidsgevoeligheid van het opbouwwerk. Het begon in 1925 met Opbouw Drenthe dat vanuit het provinciebestuur werd geïnitieerd. De spreiding van het opbouwwerk na de Tweede Wereldoorlog over Nederland kwam er ook op gezag van de Rijksoverheid. In het verdere verloop van die 100 jaar zou het beleid van de landelijke en lokale overheid een belangrijke rol blijven spelen. Maar geen allesbepalende, want de ontwikkeling van het opbouwwerk kende een zekere autonomie. En er was ook strijd, zowel tussen de overheid en het opbouwwerk als binnen de beroepsgroep van het opbouwwerk zelf. Zo was er bijvoorbeeld in de jaren 60 en 70 sprake van politisering van het opbouwwerk, wat aanleiding gaf tot polarisatie tussen de overheid en het opbouwwerk, maar ook tot onderlinge strijd tussen gematigde en radicale opbouwwerkers (Spierts 2014).

Een interessante periode als het gaat om de verhouding tussen overheid en opbouwwerkers – en vooral ook de relatie met bewoners – vormen de jaren 90. Het zijn de jaren waarin de verzorgingsstaat van gedaante verwisselt: van de klassieke verzorgingsstaat naar de activerende en marktgerichte verzorgingsstaat (Mellink & Oudenampsen 2022; Woltring 2024). De klassieke verzorgingsstaat bood compensatie voor het noodlot. Door een beroep te doen op collectieve voorzieningen – variërend van onderwijs en volkshuisvesting tot sociale zekerheid, zorg en welzijn – konden burgers de gevolgen van ‘levensrisico’s’,

zoals ziekte, armoede en achterstanden, ondervangen. Via sociale rechten garandeerde de overheid gelijke toegang tot de voorzieningen van de verzorgingsstaat. Vanaf de jaren 80 kwam er kritiek op het functioneren van de verzorgingsstaat. Deze zou te duur zijn en mensen te gemakzuchtig maken. De kritiek kwam vooral uit neoliberale hoek en werd verpersoonlijkt door de Engelse premier Thatcher en de Amerikaanse president Reagan die het terugdringen van de collectieve uitgaven en liberalisering van de economie voorstonden. Sindsdien is de verzorgingsstaat in de greep van het neoliberalisme en het

marktdenken. In vergelijking met andere landen had het neoliberalisme in Nederland niet alleen een opvallend technocratisch karakter, de afbouw van de verzorgingsstaat voltrok zich hier ook in een hoog tempo (Mellink & Oudenampsen 2022). Onder de noemer New Public Management doortrok het vocabulaire van markt en management de publieke sector. Het ademde de belofte van efficiëntie, snelheid en keuzevrijheid tegenover de traagheid, afstandelijkheid en betutteling van de professionele en overheidsbureaucratieën.

Welke gevolgen hadden deze ontwikkelingen voor het opbouwwerk en zijn relaties met overheid en bewoners? De relatie met de overheid kwam vooral in het teken te staan van decentralisatie en institutionalisering. In de jaren 80 werden welzijnswerk en opbouwwerk gedecentraliseerd naar de gemeentes. Die decentralisatie ging aanvankelijk gepaard met bezuinigingen, al werden die later afgezwakt. In de jaren 90 veranderde ook de institutionele setting. De gemeentes dwongen samenwerking af tussen een veelheid aan lokale organisaties, met schaalvergroting en het ontstaan van grote organisaties met aparte managementlagen als gevolg. De relatie tussen gemeentes en deze nieuwe welzijnsorganisaties verzakelijkte. Het leidde tot de opmars van bedrijfsmatig werken en later in de vorm van aanbestedingen ook tot marktwerking. Hoe kon het opbouwwerk onder deze omstandigheden overleven en een eigen koers blijven varen? Slaagden opbouwwerkers erin om nog duurzame relaties met bewoners aan te knopen? Welke lessen kunnen we trekken voor de huidige tijd?

Affiche 100 jaar Opbouwwerk 1925-2025.

Het opbouwwerk in de jaren 90

Kenmerkend voor het opbouwwerk in de jaren 90 was de uitdaging zichzelf – ten tijde van het hierboven beschreven gloren van het neoliberalisme – letterlijk opnieuw uit te vinden. Als het opbouwwerk achteromkijkt, ziet het dat de legitimiteit van haar beroepspraktijk vanuit wetenschap en overheid was betwist. Kritiek was er van de kant van sociologen dat het opbouwwerk in de woelige periode van de stadsvernieuwing in de jaren 70 stelselmatig de kant van de bewoners koos en te weinig normerend optrad door bewoners aan te spreken op hun

eigen verantwoordelijkheid voor de leefomgeving. De overheid toonde zich zoals gezegd kritisch over de ontstane wildgroei aan organisaties waarvan het directe nut in het aanpakken van sociale problemen in haar ogen onduidelijk was. Daarnaast waren er algemene ontwikkelingen in de samenleving die de legitimiteit onder druk zetten. Zo waren eind jaren 80 de wijken in de grote steden sterk van sociaaleconomische en culturele samenstelling veranderd. De basis voor vanzelfsprekende solidariteit (bijvoorbeeld op basis van gedeelde arbeid of afkomst) was weggefallen. Hierbij kwam ook dat steeds meer mensen aan de marge van de samenleving terecht waren gekomen door bezuinigingen in de sociale zekerheid en versoberingen in overheidsvoorzieningen (Schuiling 2007).

In de jaren 90 dienden zich drie belangrijke maatschappelijke veranderopgaven aan. Die vroegen inzet van zowel de bestuurlijke, maatschappelijke en professionele orde, als van bewoners: het herstel van de leefbaarheid in verwaarloosde stadswijken, de vermaatschappelijking van de zorg¹ en de aanpak van hardnekkige armoede. Deze opgaven vragen om experimenteerruimte op lokaal niveau. In die ruimte vindt het opbouwwerk zichzelf opnieuw uit (De Wit 1997, p. 145).

Veranderopgave 1: Leefbaarheid

Leefbaarheid was begin jaren 90 een groot vraagstuk in voormalige stadsvernieuwingsgebieden. In de jaren 70 en 80 had de focus vooral gelegen op het verbeteren van de fysieke leefomgeving en was er nauwelijks oog geweest voor hardnekkige sociale

Nieuwmarkt 17-27, de verbouwing tot bejaardentehuis in het voormalige textielgebouw "Flesseman", oktober 1986. Foto: Stadsarchief Amsterdam / Ino Roël.

problemen zoals armoede, vervuiling en onveiligheid. Meer welvarende bewoners trokken weg uit de binnensteden en de spanningen tussen bevolkingsgroepen namen toe. De landelijke en lokale overheden gingen inzetten op het bevorderen van gemengde wijken om de sociale segregatie tegen te gaan, kozen voor de aanpak van werkloosheid en armoede via scholing en activering en het verbeteren van de sociale veiligheid, en het aanpakken van de verloederding in buurten en wijken. Het opbouwwerk kreeg een belangrijke rol in die sociale veranderopgave. Haar opdracht was om via het stimuleren van bewonersparticipatie de betrokkenheid van burgers bij de buurt te verhogen. Ook het

vertrouwen in de overheid moest worden hersteld. Dat had in het decennium daarvoor een deuk opgelopen, onder andere doordat veel bewoners zich overvallen voelden door sloopplannen en nieuwbouw, zonder dat ze bij die plannen betrokken werden (Canjels & De Wit 1997, p. 148).

Een bewonersinitiatief dat vanuit die opgave in Deventer ontstond, is Cambio Company, een buurtmilieubedrijf waar bewoners in overleg met het gemeentebestuur de buurt op een milieuvriendelijke wijze gingen beheren. Ze onderhielden het groen in de openbare ruimte, en verzamelden gescheiden afval in. Daarnaast ontstonden ook praktijken van circulaire economie in de vorm van reparatie- en kringloopwinkels. Het buurtmilieubedrijf nam ook bewoners in dienst die voorheen werkloos of arbeidsongeschikt waren en schoolde hen bij (Canjels & De Wit 1997, p. 151) (Zie voor hun actuele activiteiten: Cambio 2025).

Het opbouwwerk kreeg een belangrijke rol in de sociale veranderopgave

De opbouwwerkers hadden hier verschillende rollen. Allereerst gingen ze het gesprek aan met bewoners over hun zorgen over de verloedering in de buurt. Ze verkenden met hen de samenhang tussen een schone leefomgeving en levenskwaliteit en hoe bewoners daaraan konden bijdragen. Daarnaast zochten de opbouwwerkers doelbewust verbinding met al bestaande buurtinitiatieven. Ze organiseerden ook scholingsvoorzieningen en traden op als adviseur rondom organisatie en strategie,

bijvoorbeeld bij het formuleren van doelen en taken van Cambio. Dat vroeg om een lange adem, want onderhandelingen tussen bewoners en gemeente gingen vaak over complexe (ook juridische) zaken en vroeg om doorzettingsvermogen, geloof in het eigen kunnen en veerkracht. Ze ondersteunden ook bij het vormgeven van zelfbeheer van Cambio Company, bijvoorbeeld bij het ontwikkelen van heldere afspraken over wederzijdse rechten en verantwoordelijkheden (Canjels & De Wit 1997, p. 155).

Veranderopgave 2: Leefbaarheid en vermaatschappelijking

De tweede maatschappelijke veranderopgave diende zich aan als leefbaarheidsvraagstuk, maar dan vermengd met een vermaatschappelijkingsopdracht. In de jaren 90 werden binnensteden door projectontwikkelaars, stedenbouwkundigen en beleidmakers in het economisch domein steeds meer gezien als een vliegwiel voor economisch rendement. Ingrepen in het bestaande buurtweefsel riepen in die jaren regelmatig verzet op, vooral als die stedelijke ontwikkeling gepaard ging met de gedwongen verhuizing van oorspronkelijke bewoners naar groeikernen ('*new towns*') in de nieuw ontgonnen Nederlandse polders. Daarnaast liepen pogingen om – met name ouderen – langer in hun eigen leefomgeving te laten wonen, grotendeels spaak door de belangenverstrengeling tussen intra- en extramurale zorgaanbieders. In Amsterdam kreeg het opbouwwerk de opdracht van de gemeenteraad om zij aan zij met bewoners nieuwe arrangementen voor wonen en zorg te ontwikkelen die tegemoetkwamen aan de wensen van een

steeds mondigere groep van bewoners (Klein Beernink 1997, p. 160).

Een voorbeeld van die verandering is het Flesseman Project, genoemd naar het gelijknamige gebouw aan de Amsterdamse Nieuwmarkt. Het stadsbestuur wilde in dat gebouw een tehuis voor ouderen creëren. De buurt kwam daartegen in opstand onder de leus 'Wij willen een stad', en wist de gemeenteraad ertoe te bewegen het opbouwwerk de opdracht te geven met bewoners te werken aan een plan waarbij sociale woningbouw, waarin ook plaats was voor ouderen, kon worden gecombineerd met een tehuis voor ouderen. Een opbouwwerker kwam in dienst van het bewonerscomité zodat zij onafhankelijk de belangen van bewoners kon behartigen. Dit leidde tot allerlei nieuwe initiatieven, zoals een klusdienst voor ouderen, het installeren van alarmen in huizen, dagactiviteiten voor ouderen met beperkingen die sociaal geïsoleerd waren geraakt, informatie over medicijnen, een lokale nieuwsbrief die de buurt geïnformeerd hield over het Flesseman Project.

Voor de thuiswonende ouderen kwamen voorzieningen, zoals avondmaaltijden, nazorg, een afgeschermd tuin, en recreatieve activiteiten. Een derde vernieuwing was de oprichting van een stichting die zich met het welzijn van ouderen bezighield, rondom hun onafhankelijkheid, hun financiën, en andere leeftijd gerelateerde zaken. Opvallend aan het Flesseman Project, en kenmerkend voor het opbouwwerk, is de focus op zowel de concrete noden van de ouderen als de betrokkenheid van de hele

Nieuwmarktbuurt. Het buurtcomité is in dat proces ook een belangrijke rol blijven spelen, door hun focus op inclusie en het behoud van het bestaande karakter van de wijk (Klein Beernink 1997, p. 167).

Verandering 3: Armoedebestrijding

De derde maatschappelijke verandering diende zich aan in de vorm van een integrale aanpak van armoede en sociale ongelijkheid. Armoede en de daaruit voortkomende sociale uitsluiting zijn vaak een optelsom van onvoldoende inkomen of werk, slechte huisvesting en gezondheid, in een vaak ongezonde leefomgeving. Dit vroeg om een strategie die de grenzen tussen beleidssectoren, maar ook tussen burgers en professionals wist te slechten. Voor het opbouwwerk lag er een belangrijke coördinerende rol in het mobiliseren van gemeenschappen, het afstemmen met systeemactoren, en het bijdragen aan lokale, regionale, nationale en soms ook internationale beleidsontwikkeling (Ten Haeff 1997, p. 168).

Een van die projecten speelde zich af in de Kruidenbuurt in Eindhoven. Die buurt kende een hoge werkloosheidsgraad, veel lichamelijke, geestelijke en relatieproblemen, en verslavingen aan alcohol, drugs of gokken. Samen met het bewonerscomité voerde de opbouwwerker een buurtonderzoek uit om te kijken waar behoeften lagen waarin kon worden voorzien. Op basis daarvan kwam er een informatiewinkel in de buurt, als uitvalsbasis voor nieuwe zelfsturende werkgroepen en het zelf kunnen beheren van buurtvoorzieningen. Ook werd de huurderscommissie

onderdeel van het informatiepunt, en organiseerde een *jobpool* in de buurt (Ten Haeff 1997, p. 179).

Drie kenmerken van opbouwwerkpraktijken

Het opbouwwerk wist zich zo in de jaren 90 als legitieme partner van zowel bewoners, beleidsmakers als andere maatschappelijke actoren te positioneren, in wat Kaulingfreks (2023) typeert als de stedelijke ‘tussenruimte’. Ze verwijst daarbij naar het op het eerste oog onzichtbare ecosysteem van relaties en ontmoetingen, van schuring zowel als van cohesie, en van zowel gelijkgezindheid als van discussie. Bijvoorbeeld over wat leefbaarheid betekent (Deventer), of over hoe zorg en wonen in de buurt kan worden geïntegreerd (Amsterdam). Die tussenruimte is daarnaast de plek waar compassie kan worden gecultiveerd en creatieve oplossingen ontstaan. Opbouwwerkers nestelden zich daar, en gebruikten de maatschappelijke urgenties zoals verloedering, onrust over de omgeving en armoede om de traditionele agenda van het opbouwwerk in te brengen, namelijk die van versterking van zeggenschap en *agency* van bewoners. In Nederland heeft altijd een sterke traditie bestaan van een wat hybride vorm van ‘grassroots’, ofwel bewonersgestuurd werken: hierbij wordt het opbouwwerk door de overheid betaald om bewoners te ondersteunen bij het ontwikkelen van oplossingen voor leefbaarheidsvraagstukken in hun eigen omgeving.

Volgens de armoedeonderzoeker Ibrahim (2017, p. 200) kenmerken zulke vormen van (in dit geval door opbouwwerkers ondersteunde) bewonersgestuurde inno-

vatie zich als a *‘collective dynamic interplay across the technical, social, economic and political dimensions in the group pursuit and development of social objectives and outcomes.’* De opbouwwerkers speelden een belangrijke rol in het arrangeren van die bewonerssturing. Dat deden ze door samen met bewoners het samenspel tussen verschillende maatschappelijke sectoren te benutten, maar ook door de status quo in de verhoudingen tussen burgers, politiek en organisaties uit te dagen en te werken aan institutionele verandering. Dit met het doel om het publieke belang recht te doen en de sociale noden te adresseren die tot dan toe niet werden gehonoreerd. De ambitie hierbij is om te komen tot *‘a novel solution to a social problem that is more effective, efficient, sustainable or just than existing solutions’*.

Wat maakte dat het opbouwwerk toen, net als in eerdere tijden van sociale urgenties, meer effectief, efficiënt, duurzaam en rechtvaardig was dan de bestaande strategieën van lokale besluitvorming, die het resultaat waren van voor de buitenwereld niet altijd navolgbare onderhandelingen tussen overheid, publieke sector en marktpartijen?

Kenmerk 1: Collectiveren

Een eerste kenmerk van de praktijken in Deventer, Eindhoven en Amsterdam, is dat opbouwwerkers aan de slag gingen met het collectiviseren van de individuele ervaringen van bewoners. Volgens de Braziliaanse pedagoog Paulo Freire (1970) ontleent het ontwikkelen van een collectief verhaal haar kracht aan het proces van *‘conscientização’* (ofwel kritische kennisontwikke-

ling). Hij omschreef conscientização als een proces dat leidt tot een diep begrip van de wereld, waardoor sociale en politieke tegenstrijdigheden kunnen worden herkend en benoemd. Een belangrijk aspect van kritische kennisontwikkeling is namelijk dat de dagelijkse ervaringen niet het eindpunt, maar juist het startpunt vormen van verdere gezamenlijke reflectie. Internationaal onderzoek (Gradener 2016, p. 183) naar hoe opbouwwerkers kwartiermaken in lokale gemeenschappen, toont hoe dit gaat via 'fusing', het op een terloopse maar doelbewuste manier sublimeren van dagelijkse zorgen van mensen tot een gezamenlijk perspectief.

Stem geven aan die ervaringen is een cruciale tussenstap om tot agency te kunnen komen

Freire onderscheidde in conscientização drie aanknopingspunten voor reflectie. Het eerste aanknopingspunt daarbij is de 'grenservaring' van mensen. Dat gaat om ervaringen van armoede, sociale ongelijkheid en gebrek aan kansen in de samenleving. Grenservaringen kunnen momenten zijn van groei en bewustzijn, wanneer die gevoelens van onmacht, van nietigheid, van het niet gehoord worden woorden krijgen. Het legt bloot wat mensen niet kunnen realiseren, maar wat voor hen tegelijk belangrijk is. Dat stem geven aan die ervaringen is een cruciale tussenstap om tot agency te kunnen komen, het tweede aanknopingspunt, namelijk het ontwikkelen van creativiteit en het geloof in eigen kunnen. Een derde aanknopingspunt is het verkennen van positieve toekomstambities

(Freire muntte dat als 'generatieve thema's'). Het ongenoegen van bewoners in Deventer over het alledaagse onderhoud kon zo getransformeerd worden in een buurtmilieubedrijf, dat haar kracht ontleende aan het feit dat het in staat was toekomstambities van bewoners te belichamen: een schone buurt, arbeid, zeggenschap over de eigen toekomst.

Kenmerk 2: Het versterken van de rol van bewoners in de publieke dialoog

Een tweede kenmerk in die drie praktijken is het op gang brengen van een publieke dialoog tussen de georganiseerde bewoners als belanghebbende partij en de wereld van beleid, maatschappelijke organisaties en markt. Volgens Duyvendak en Uitermark (2005) bouwt het opbouwwerk de publieke sfeer verder uit door het engageren van burgers rondom gedeelde vraagstukken en nieuwe 'publieken' te vormen. Om de logica van bewoners onderdeel te maken van de politieke besluitvorming, schiep het opbouwwerk in het Flesseman-project ruimte aan de 'publieken' rondom de Nieuwmarkt om hun behoeften aan zorg en wonen te concretiseren in een gewenst dienstverleningsaanbod.

Zulke processen vragen volgens Ibrahim om een gedeelde visie die individuele en collectieve doelen verenigt. Het is de opbouwwerker die hierbij de openbare deliberatie en besluitvorming regisseert, waarbij recht wordt gedaan aan verschillende opvattingen over het 'gedeeld belang', maar ook aan de veranderlijkheid ervan naarmate de dialoog zich ontwikkelt.

Luchtfoto Kruidenbuurt Eindhoven, 1950. Foto: Eindhoven in Beeld.

Kenmerk 3: Structureel veranderen van de machtsdynamiek

Een derde kenmerk is het werken aan het structureel verankeren van de zeggenschap van bewoners. Ibrahim (2017, p. 209) omschrijft dit aspect van grassroots innovatie als *'[the] need to challenge the unequal power relations between them and other development actors. Collaboration [...] is therefore essential to induce institutional change and to enhance the bargaining power of local communities vis-à-vis other actors.'* De uitdaging hier is hoe de nieuwe 'publieken' – zoals die rondom de Nieuwmarkt en in de Kruidenbuurt waren ontstaan – een structurele en gelijkwaardige stem houden in de vraagstukken die hen aangaan. Met andere woorden, hoe kan de zeggenschap verduurzaamd worden door van de maatschappelijke veranderopgave een democratiseringsopgave te maken?

Allereerst zetten opbouwwerkers in op politieke educatie. Ze leerden bewoners hoe machtiger actoren tactisch opereren en welke tegentactieken bewoners zelf tot hun beschikking hadden. Een belangrijke tegentactiek van de Eindhovense Kruidenbuurt richting het stadsbestuur was bijvoorbeeld het benutten van het terreinvoordeel. Om in gesprek te gaan met bewoners moesten bestuurders en ambtenaren naar het Buurtinformatiepunt komen, het epicentrum van de buurtactiviteiten. Dat laatste illustreert hoe bewoners zelf de condities kunnen formuleren voor daadwerkelijke co-creatie van alledaagse politiek.

Een tweede element van politieke educatie is het benutten van de kracht van de verbeelding. Lukes (2005, p. 44) munt dit als het ontwikkelen van *'counterfactuals'*. Deze ontstaan wanneer mensen met elkaar

alternatieven ontwikkelen voor bestaande situaties of uitkomsten. Rondom de Amsterdamse Nieuwmarkt kwam dat verbeeldingsproces goed op gang met de besluitvorming over de bestemming van het Flesseman-gebouw. De leus van de Nieuwmarktbuurtbewoners 'Wij willen een stad' stimuleerde tot het verbeelden van alternatieve werkelijkheden. Zoals over hoe de zorg eruit zou kunnen zien wanneer de buurt oudere bewoners in de gemeenschap houdt. Of hoe de buurt eruit zou zien als de macht van de projectontwikkelaars beteugeld zou kunnen worden? Zo verschoof de onderhandelingsmacht van de stadsplanners en de zorgaanbieders naar de bewoners. Het moment waarop de Kruidenbuurtbewoners zich konden voorstellen hoe het zou zijn als ze de gang naar het soms wat intimiderende gemeentehuis konden overslaan en wethouders en ambtenaren op eigen terrein konden ontvangen, is de onderhandelingsmacht structureel gecorrigeerd.

De historisch sterke papieren van het opbouwwerk

Welke lessen kunnen we leren uit deze kleine geschiedenis van het opbouwwerk in de jaren 90? De drie praktijken uit Deventer, Amsterdam en Eindhoven die we hebben geschetst zijn niet per se representatief voor het opbouwwerk in die periode, maar de opbouwwerkers die we in deze praktijken aan het werk zagen tonen dat het ambacht en het vak ook in tijden van neoliberal beleid van grote betekenis kan zijn voor bewoners. Drie lessen willen we eruit lichten. Allereerst laat het opbouwwerk zoals we dat hebben geschetst aan de hand van

praktijken in Eindhoven, Amsterdam en Deventer zien dat het zich kan ontploffen als een soort 'parallelle' praktijk aan en naast de beleidswerkelijkheid. Tegen de heersende politieke moraal om het individu en de individuele verantwoordelijkheid te cultiveren, ondersteunde het opbouwwerk processen van collectivisering. Het opbouwwerk wist zich te nestelen in een liberaal idioom van individuele verantwoordelijkheid en smeedde ondertussen verbindingen tussen groepen die eerder gesegregeerd van elkaar leefden. Tegen de verdrukking in kwamen vormen van publieke belangenbehartiging op, zoals bijvoorbeeld bij de casus in Amsterdam, waar tegenmacht ontstond tegen de marktlogica van de zorgsector. Waar maatschappelijke organisaties zoals woningbouwcorporaties en zorginstellingen onder een marktregime moesten opereren, wisten opbouwwerkers in de Eindhovense Kruidenbuurt met een bewonersagenda die logica enigszins om te buigen naar een logica die responsief is voor de belangen van hun gebruikers.

Opbouwwerkers tonen dat het ambacht en het vak ook in tijden van neoliberal beleid van grote betekenis kan zijn voor bewoners

Ten tweede blijkt dat grassroots werken onuitroeibaar is. Dat treedt vooral op waar de overheid tekortschiet in haar beschermende taak, of niet in staat is haar regierol vorm te geven door de complexiteit van de maatschappelijke uitdagingen. We zagen hoe burgers hand in hand met opbouwwerkers het publieke belang opeisen wanneer bureaucratie en markt dat publieke belang

veronachtzamen, omdat ze te veel met hun eigen probleemdefinities bezig zijn. Ondanks het gekortwiekte maatschappelijk middenveld, bleken bewoners in Deventer, Amsterdam en Eindhoven elkaar te vinden rondom vraagstukken die voor hen van belang waren: wonen, zorg, samenleven, bestaanszekerheid.

Wat ten derde in grassroots werken opvalt, is het onvermoede en verrassende oplossingsvermogen dat mensen met elkaar kunnen ontwikkelen voor hardnekkige sociale vraagstukken. Waar beleid en publieke sector elkaar met enige regelmaat aan de tekentafel ontmoeten om tot integrale oplossingen te komen, mobiliseren opbouwwerkers de creativiteit die in mensen zelf zit. Die is inherent integraal, omdat mensen niet denken langs de classificaties van beleid (wonen, zorg, groen) maar in de effectiviteit van de oplossingen. Hun handelen is per definitie holistisch, omdat het in de context van hun alledaagse leven plaatsvindt, en de feedbackloop direct is: werkt het, of werkt het niet? Voel ik me betrokken of niet? Is het voor mij wel of niet van belang? Opbouwwerkers stimuleren de interacties tussen mensen en organisaties in de directe leefomgeving gericht op concrete verbeteringen die mensen kunnen ervaren. Ze arrangeren die betrokkenheid

als basis voor gezamenlijk handelen, en bieden ruimte om acties bij te stellen wanneer ze merken dat de energie en het commitment afnemen.

In de praktijken van de opbouwwerkers in Deventer, Amsterdam en Eindhoven zien we een professionele logica aan het werk die bewoners op een informele manier benadert en betreft; daarbij geduldig manoeuvreert; op zoek is naar wederkerigheid en gedeelde verantwoordelijkheid; voorrang geeft aan een open werkwijze. Dat botst geregeld met de bureaucratische en marktgerichte logica van de overheid die ongeduldig is; mikt op de eigen verantwoordelijkheid van bewoners; denkt in projecten en die afspraken wil vastleggen in kwantificeerbare targets (Spierts 2014). De twee logica's zijn ook in de huidige tijd nog goed te herkennen, al lijken de twijfels over de bureaucratische en marktgerichte logica van de overheid toe te nemen. De overlevingskunst van de opbouwwerkers uit de jaren 90 biedt inspiratie voor huidige vakgenoten. Het loont om je eigen professionele logica met zelfvertrouwen uit te dragen en samen met bewoners je stem te verheffen wanneer de logica van de overheid te zeer in de weg zit.